

היין, ע"ש בבאור הלכה. וצ"ע במשנ"ב רעא סק"ב שמי שאין לו יין אלא לקידוש של יו"ט או של שבת שלמחרת – ישאירו לקידוש של שבת. ונראה לכאורה שנוקט שאין חיוב שמחה בשתיית יין ביו"ט. וצ"ע], והרי מצות שמחה נוהגת בכל ימי המועד כמו ששנינו 'ההלל והשמחה שמונה' – מ"מ שתיית היין בחול המועד אינה חובה. (וכן מובא בשם-משמואל (פורים תרע"ה) בשם אביו בעל האבני-נור. ע"ש בבאור הענין).

ואולם יש מפוסקים אחרונים שלא כתבו כן (ע' במובא בספר שמירת שבת כהלכתה סו בהערה ה). ולדבריהם יש לדחות (כפי שמובא ב'הערות למסכת סוכה') שכאן מדובר דוקא בזמן הבית, שהרי הברייתא מונה קרבן שיר ולינה, ובזמן הבית מצות שמחה בבשר שלמים ולא ביין, אבל בזמן הזה אפשר שחייב בשתיית יין בכל יום. וכן כתב הגריש"א שליט"א במכתב, שיש לכל ירא שמים לשתות יין בכל יום מימי חול המועד. ועדיין יש להקשות קצת וכי ירושלם היו רובא דעלמא, והלא מחוץ לירושלם שא"א בשלמים אף בזמן הבית נראה שיש חיוב שמחה ביין כמו בזמן הזה, וא"כ הכוס מצויה בחול המועד.

ויתכן שכשאין שלמי שמחה, גדר המצוה הוא להיות שמח וטוב לב, ושתיית יין [לאנשים גדולים] אינה אלא אחד מהאופנים המביאים לשמחה (וכמשמעות דברי הרמב"ם בהל' יו"ט ו, יז-יט), ועל כן אין חובה לחזור אחר יין אלא אם מצוי לו ורק אם אפשר לו לשתותו בכל יום כפי יכלתו והשג ידו, רק אז מחויב בדבר [ונראה שיש לפרש על דרך זו דברי הריטב"א ראש הפרק לענין שלמי שמחה שזוהו למצוה מן המובחר אבל יוצא אף בשאר מיני שמחות].

ומפשט דברי האג"מ (או"ח ח"ג סו"י סח) משמע שיש חובה בכל יום בבשר ויין בחול המועד בזמן הזה – ולהג"ל יש לומר דהיינו כשידו משגת ושמח בכך.

[ושמא יש ליישב לפי זה קושית שער הציון (תקעב סק"ג) על מה שמשמע מרש"י שיום שמצוותו במשתה ושמחה אסור להתענות בו אפילו אם התחילו מקודם, והלא בחול המועד יש מצות שמחה דאורייתא ומדוע מתענים ומשלימים – אך לפי האמור עיקר המצוה מדאורייתא היא שמחת הלב ואילו איסור תענית הוא מדרבנן].

'מנין לפסח שני שאינו טעון לינה...'. הטעם להצרכת לימוד מיוחד על כך, ע' במובא בפסחים צה:

'רבי יהודה אומר והנחתו זו תנופה...'. יש מפרשים שדורש 'והנחתו' מלשון הנחיה, כמו לך נחה את העם, והיינו לשון הולכה והוזהר הנה והנה (עפ"י רש"י מכות יח: תוס' כאן. וכן בספר הכתב והקבלה כו,ד).
הנה הגר"א (בהגהותיו כאן ובשנות אליהו בכורים ג,ו) הגיה בגמרא: 'והנחיתו – זו תנופה... כשהוא אומר 'והנחתו' הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים 'והנחיתו' – זו תנופה'. כשנצרך גרסה זו עם הפירוש הנזכר, נמצינו למדים שהנפת הכהן ('והנחיתו' – מתניחם לכהן) אינה אלא הנחיה והדרכה להנפת הבעלים שהיא העיקר (כמו שכתב רש"י במנחות צג: – הביאורו התוס' כאן [ותמהו על מקורו. ובתו"ט כתב שסברא היא]). וכ"כ הריטב"א. וע' מש"ח (תבא כו,ד) שכתב לתלות שאלה זו במחלוקת ראב"י ורבי יהודה). ואילו 'והנחתו' – הבעלים – לשון הנחה הוא, כפשוטו.
[ותואמים הדברים עם מה שפירש הרש"ר הירש שהנחת ידו של הכהן מלמטה, ענינה להדריך את הבעלים בהנפתם].

דף מח

'לרבות לילי יום טוב האחרון ולהוציא לילי יום טוב הראשון'. דנו האחרונים אם לילי יום טוב ראשון נתמעטו מחיוב שמחה לגמרי, או שמא רק מחיוב אכילת בשר שלמים, אבל שאר מיני שמחה נוהגים אף בליל ראשון (וכן נקט האבני-נור (או"ח תכג 'זוה ברור כשמש'); החזון-איש (קכד). וכן מובא בשם הגר"ח. וע' בשו"ת ושב הכהן סי' צה).

ולכאורה יש לשמוע כן מדברי התוס' בפסחים (קח: ד"ה ידי יין), אך יש לדחות הראיה על פי מה שכתב החזו"ן-איש (קכט, לדף ז) שבלייל פסח שאני, שיש בו מצות אכילת בשר. וי"ל.

ובמגן אברהם (תקמו סק"ד) כתב לאסור לעשות נישואין ערב הרגל משום שעיקר השמחה בנישואין היא ביום הראשון עם הלילה שלאחריו, נמצא בלייל יו"ט מערב שמחה בשמחה. ומשמע מתוך דבריו שיש מצות שמחה בלייל יו"ט ראשון מדאורייתא (וכ"כ בדעתו בשע"ת תקכט סק"ד).

ולכאורה יש לומר לדברי התוס' במו"ק (יד רע"ב) שבזמן הזה אין מצות שמחה דאורייתא בחג מפני שאין שלמי שמחה [ודלא כהרמב"ם], א"כ אפשר שמצות שמחה מדרבנן אינה תלויה כלל בשלמים ונוהגת אף בלילה ראשון. וגם לפי זה יש להחמיר שלא לעשות נישואין בערב הרגל משום מצות שמחה דרבנן בלילה. ואף להרמב"ם י"ל שאף הלילה נחשב זמן שמחה משום היום שלמחרת גם שאין בו עצמו חובת שמחה בפועל, הלכך אין לערב בו שמחה מדאורייתא. וא"כ אין ראייה מהמג"א שיש מצות שמחה דאורייתא בלילה.

ע"ע: שאגת אריה סה-סה; עמודי אור לג; חדושי הנצי"ב ומשאת המלך פסחים עא; שעורי הגרד"ס כאן; ברכת אברהם פסחים קח: עמק ברכה; פרקי מועדות ח"א עמ' 159.

'מרבח אני לילי יום טוב האחרון שיש שמחה לפניו ומוציא אני לילי יום טוב הראשון שאין שמחה לפניו. פירושו: מפני שהוא מחויב בשמחה ביום שלפניו, מתוך שהוא מחויב לזכות לצורך אותו יום מחויב לזכות לצורך הלילה, אבל בלייל יום טוב ראשון שאינו זוכה מבעוד יום, לא הוצרך לזכות במיוחד לצורך הלילה (עפ"י תוס' רשב"א פסחים עא).

מדקדוק לשון רש"י שם 'שיש שמחה לפניו – כל ימות ולילות החג' משמע שהבין טעם אחר; שמסתבר יותר לחייב להמשיך שמחה מלהתחיל. [וכדוגמת מה שאמרו (ביומא ב:) שיום שמיני עצרת הואיל ויש קדושה לפניו חמור יותר מיום שאין בו קדושה לפניו להצריך לו פרישה, וה"נ סברא היא ששמחתו מרובה מאחר ויש שמחה לפניו].

ולדברי התוס' (בפסחים שם) שמהכתוב הזה נתרבה גם יום שמיני עצרת לשמחה, וזה שנקטו 'ליל שמיני עצרת' – לרבותא, שאעפ"י שלא נזכר ענין שמחה בלילות וגם לא בשמיני עצרת, נתרבה הכל. והלא מסתבר יותר לרבות שמחה ליום שמיני עצרת מלילה ראשון שהרי השמחה נזכרת בימים ולא נזכרת בלילות. ולפי זה יש לפרש כוונת הגמרא שיש שמחה לפניו וגם לאחריו ולא מסתבר להפסיק בשמחה באמצע, לכן יותר נראה לרבות ליל שמיני עצרת מאשר לילה ראשון (כן משמע מדברי החזו"ן א קכד).

ויש מי שפירש כוונת הגמרא על פי דברי הגר"א (מובא ב'דבר אליהו', וכן בהגהות מהרצ"ח כאן) שביאר כיצד למדו מ'זהיית אך שמח' לרבות ליל יו"ט האחרון, והלא בכל מקום 'אך' ממעט – אלא שבשאר ימות החג ישנן כמה מצוות שיש לטוש עליהן מצד עצמן, לעומת היום השמיני שלא נשאר לאדם אלא שמחת החג לבדו, והוא כוונת מיעוט 'אך' – שמחת החג לבדו ולא יותר, וממילא שמענו שהכתוב הזה מדבר בשמיני עצרת. אשר לפי זה אפשר לפרש 'מרבח אני ליל יום טוב האחרון שיש שמחה לפניו' – לכן ממעטים מ'אך' שתישאר רק מצוה זו של שמחה, לעומת הימים הקודמים שהיו בו כמה מיני שמחה, 'ומוציא אני ליל יו"ט ראשון שאין שמחה לפניו' והיאך נוכל לרבות מ'אך' לשמחה, הלא 'אך' מיעוט הוא (עפ"י תורה תמימה – ראה).

אך אין במשמע כן מהגמרא, שהרי מיעוט ליל יו"ט ראשון מ'אך' – חלקי, ולפי דבריו אין צורך במיעוט מיוחד. והפשט הפשוט בגמרא שכל המקרא 'היית אך שמח' מיותר, ובא לרבות. והמלה 'אך' באה למעט ליל ראשון. וכן כתב בשו"ת מהרי"ל (החדשות, סז). אלא ששם כתב ש'אך' בא למעט היום האחרון, שאין מביא בו שלמי שמחה. וזה שלא כדברי רש"י ותוס'. ונראה כוונתו שאין חיוב זביחה בשמיני אלא זוכה בשביעי ואוכל בשמיני שהרי נאמר 'שבעת ימים'. וזה שנתמעט מ'אך' – שאין בו מצות זביחה. וכן כתב בספר פני יהושע בראש הפרק.

וע' במאמר הגרש"ז בעל התניא בהגדה שלו, שאין מצות שלמי שמחה בשביעי של פסח. וזה פלאי (ע' במובא בחולין פג). ולהאמור שמה י"ל שעכ"פ אין מצות זביחה, דומיא דשמיני עצרת. ועדיין צ"ע.

עוד על לשון 'אך' בשמחת שמיני עצרת – ע' שם משמואל, שמחת תורה תרע"ה; פרי צדיק, סוכות ז; שמיני-עצרת לב. ענינים רמזים נוספים: ע' שם משמואל – שמחת תורה תרע"ב, תרע"ו, תרע"ז, תרע"ט, תרפ"א.

'אבל מוריד את הכלים'. 'כל כניסה דסוכה נקיט בלשון עלייה במסכת סוכה, לפי שרובן עושין סוכותיהן בראש גגן, דבכמה דוכתין תנן בה הכי 'אין מטריחין אותו לעלות'; 'אמר להם העלום לסוכה'; 'אבל מוריד הוא את הכלים', וכן הרבה' (רש"י שבת קנד: וע"ע בני יששכר תשרי י, לג).

'פוחת בה ארבעה'. אף על פי שהסוכה נפסלת באויר שלשה, צריך לפחות ארבעה משום היכר [וזה שכתב רש"י 'פוסלה' – לומר שאם היתה סוכה גדולה אין די בפחיתת ארבעה אלא צריך לפוסלה] (ר"ן).

והריטב"א כתב שאין צריך לפוסלה, אלא די בהכר של ארבעה טפחים. ויש מי שפירש אף בכונת רש"י 'פוסלה' – את מקום ישיבתו, וגברא באמתא יתיב והרי ארבעה טפחים הוא שיעור רובו, משא"כ שלשה טפחים אפשר שיטעו עצמו מעט ונמצא רובו בסוכה. ועוד יש לומר שצריך לפוסלה, וקבעו שיעור ארבעה לפי שאין הכל יודעים החילוק בין אויר לסכך פסול, ועל כן לא פלוג רבנן (עפ"י משיב צדק לר"צ הכהן, צוצט). והרש"ש פירש שמדובר כשמניח סכך פסול במקום הפחת, שהרי אין דרכו לישב תחת כפת השמים, והלא סכך פסול פוסל בארבעה.

'ד' חייא בר רב אמר: פוחת בה ארבעה. ורבי יהושע בן לוי אמר: מדליק בה את הנר, ולא פליגי הא לן והא להו...' מפירוש רש"י משמע שבני חו"ל הואיל והם נצרכים לסוכה למחר, אינם פוסלים הסוכה אלא מדליקים בה נר או מכניסים לתוכה כלי אכילה. וצריך באור, הלא צריכים הם לישב בסוכה ליל שמיני מפני הספק שמא הוא שביעי, ומדוע מותר להכניס את הנר הדולק. וצריך לומר בדעת רש"י שהכנסת נר וכלי אכילה אינם אסורים אלא מדרבנן, והם שאסרו הם שהתירו בשמיני-ספק-שביעי כדי שיהא הכר שאינו יושב לשם מצוה ולא ייראה כמוסיף על המצוה (כן נראה לכאורה). והרי"ף פירש פירוש אחר: בני חו"ל שיושבים בסוכה בשמיני-ספק-שביעי, אינם יכולים לפחות הסוכה לאחר סעודתם בו ביום לצורך מחר, שהרי הוא יום טוב, שלא כבני ארץ ישראל בשביעי שהוא חול-המועד – הלכך אינם יכולים אלא להכניס את הנר וכד' ובכך יוכלו לישב בה למחר (וכן מפרשים הרמב"ם (ו, יד), הרא"ש והריטב"א. פירושים נוספים: ע' בספר העיטור; משיב צדק ב, ג, יג, יד).

– מבואר שאין איסור לפחות הסוכה ולפוסלה ביום השביעי, ואין שייך לאסור משום שהוקצתה למצוה אלא כשמשמש בעצים למשהו אחר, אבל סתירת הסוכה לצורך, כגון מפני הגשמים או הגנבים – מותרת. וע' עוד יד רמ"ה ב"ב פרק א, נט (עפ"י הגר"א נבנצל שליט"א, בתשובה לשאלה).
מה שכתב הרב 'לצורך' – דבלא"ה אפשר שאין לעשות כן לפמש"כ הר"ן מהתוספתא שכיון שכתוב 'הג הסוכות תעשה לך שבעת ימים' אין לבטל את הסוכה באמצע החג. וע' בספר מנחת שלמה (ח"ב נח, לו) שכתב שאם יש לו סוכה אחרת, רשאי לסתור אחת ובלבד שלא יהנה מהעצים. ועוד כתב להתיר לסתור נויי סוכה. (וע' סנהדרין מת. דימוס שהוסיף מעל הקבר לשם מת שאסור בהנאה, אבל מותר לחולצו).

'עלה בכבש ופנה לשמאלו. שני ספלים של כסף היו שם... ולמנסך אומר לו הגבה ירך, שפעם אחד נסך אחד על גבי רגליו ורגמוהו כל העם'. לדברי רש"י ותוס' והראב"ד, היו הספלים נתונים על גבי המזבח. [לרש"י, היין והמים מקלחים על גבי המזבח ובמזבח היה נקב שבו הם יורדים לשיתין. ולתוס' היו נשפכים ישר מנקב הספלים לשיתין].

והרמב"ם (מעשה הקרבנות ב,א) כתב שיוצק על היסוד. והכסף-משנה פירש שזה אמור רק בניסוך של כל השנה, אבל ניסוך של חג היה למעלה, שלכך היה עולה בכבש. אלא שקשה לפי זה לשון הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין לענין ניסוך החג (ז,י) 'ובקרן דרומית מערבית היה מנסך למעלה מחצי המזבח והכל יורד לשיתין כמו שביארנו' - משמע שבאותו מקום היה מנסך בחג ובכל ימות השנה. עוד יש להקשות על כך שהרמב"ם הזכיר ענין הגבהת היד בניסוך היין, והלא הצדוקים מודים בניסוך היין המפורש בתורה, ומדוע הוצרך להגביה כדי לראות ששופך לספל. ונראה שלשיתת הרמב"ם היו הספלים מונחים למטה בקרן היסוד, בזוית מערבית דרומית שלו. ומה ששנינו (בזבחים ג) שקרן מערבית דרומית מלמעלן משמשת ניסוך המים והיין, היינו לומר שלא ישפוך ממקום נמוך לספל אלא ינסך מעל חצי המזבח דוקא, ולשם כך היה עולה בכבש. וזוהי הגבהת היד שכתב הרמב"ם, היינו שלא ישפוך מתחת חצי המזבח אלא מעל חצי המזבח. ויתכן שההוא שניסך על גבי רגליו היינו שיוצק לספלים אלא שלא הגביה ידו מעל חצי המזבח רק יצק מגובה רגליו (עפ"י ביצחק יקרא לג"ד אביגד נבצל שליט"א, כו. והביא שמצא רוב הדברים בספר עמק ברכה קיא קיב).

(ע"ב) 'מערבו של מים מזרחו של יין' - כדי שיפגע ביין תחילה, שהוא תדיר (עפ"י מאירי).

משמע מזה שמקדים לנסך היין תחילה. תדע, שהרי צריך לנסך בימין כשאר עבודות שאינן כשרות בשמאל, הלכך אי אפשר לנסך שניהם בבת אחת. ואולם בקהלות יעקב (מנחות ח) כתב שנראה ששני כהנים מנסכים, אחד יין ואחד מים, ולפי זה אפשר שנסכו שניהם בבת אחת.

'הנהו תרי מיני...'. מסתבר שהסיפור הוזכר כאן כדי ללעוג על הצדוקים המפרשים מקראות כמשמעם ללא מסורת התורה שבעל פה, והאיך על פי דרכיהם המקולקלים, מעוותים אפילו את פשטם של המקראות ומוציאים אותם לדברי הבאי (עפ"י שיעורי הגר"ד סולוביצ'יק; הערות במסכת סוכה).

'אמר ליה ההוא מינא דשמייה ששון לרבי אבהו, עתידיתי לתמלו לי מים לעלמא דאתי... אמר ליה אי כתיב לששון כדקאמרת, השתא דכתיב בששון משכיה דההוא גברא משוינן ליה גודא ומלינן ביה מיא'. ודאי באו רז"ל ללמדנו עניני חכמה ולקח בדברים אלו; המינים סברו כי הששון והשמחה תכלית הם לאדם, כי תכלית הנפש היא רק לקנות מדות טובות ולא העבודה במצוות מעשיות, ועל כך השיב רבי אבהו לאותו המין כי השמחה אינה התכלית אלא צורך לעבודה, וזה נרמז באמרו 'משכיה דההוא גברא משוינן ליה גודא ומלינן ביה מיא', כלומר הששון מהוה כלי להעלאת מים לצורך עבודת גבוה.

והיכווח בין שני המינים היה על סוג השמחה הקודם והמועדף יותר לנפש האדם; שמחה בהדרגה ובישוב הדעת המתעצמת והולכת, או שמחה הבאה פתאום ('ששון'), והצד השווה שבשניהם בכך שתפסו שווהי תכלית לאדם, ועל כך בא רבי אבהו והכה על קדקדם. ובאמת לכל סוג של שמחה יש מעלה ועדיפות מסוימת, ולכך באו דבריהם בש"ס (עפ"י שם משמואל סוכות תרע"ב).

ובשיעורי הגר"ד ס: 'ששון' מציין את הרגש הפנימי, ואילו 'שמחה' מציינת את המעשה החיצוני.

'ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול של מלח וסתמוהו, לא מפני שהוכשר לעבודה...'. מכאן יש מוכיחים שסתימת דבר במין אחר אינה מועילה להחשב כדבר אחד, גם אם מבטל את הסתימה שם, שלכך סתימת המלח לא הועילה למלא פגימת המזבח.

יש שכתבו לדחות לפי שהיה זה ביום טוב, לכך לא ביטלו את המלח להיות מונח שם, משום איסור 'בונה', הלכך לא הועילה הסתימה. מה שאין כן אם מבטלו. ואולם הריטב"א כתב בפירוש שלא הוכשר המזבח לעבודה כי אין מלח כשר לבניית המזבח, ומשמע אפילו אם יבטלנו במקומו. ויש שכתבו לדחות הראיה בפנים שונות. (ע' בכל זה באבני נזר חו"מ ע-עא; שפת אמת; הערות במסכת סוכה; שו"ת שבט הלוי ח"ג ב). ע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת שבת קב. אודות הטפת אבר לקרש המשכן שנפלה בו דרנא. ויש לומר שכאן שונה שנאמר 'אבנים שלמות תבנה' וסוף סוף אין האבן שלמה, וכמו שנקטו הפוסקים שאין מועיל דבק בלולב שנפסל משום 'לקיחה תמה'.

*

'שמחת בית השואבה - שמשם שואבין רוח הקדש (ירושלמי). פירוש 'משם' - מהשמחה של הימים האלו. ואף עתה שאין לנו לקיים זאת השמחה כראוי, אף על פי כן כתיב והיית אך שמח - לשון הבטחה, ו'אך' - חלק, אף בדורות השפלים שלא תהיה השמחה בשלימות. ואפשר זה שאמרו חז"ל 'לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה' - היינו הימים טובים בגלות הדומה ללילה באחרית הימים (עפ"י שפת אמת לסוכות תרל"ו. עע"ש תרל"ז תרמ"א).

*

נסכי היין מסמלים שכל שמחה מידי ה' ניתנה, ולו היא קדושה. וניסוך המים מלמד שלא רק מה שהאדם זוכה לו בדרך יוצאת מן הכלל, אלא כל טיפת מים הנה מתנת ההשגחה, הקושרת אותו עם ה' (עפ"י פירוש רש"י הירש ויצא כתיב). עוד בטעמי ניסוך המים, ע' בשו"ת רשב"ש רפב; ארץ צבי שמחת בית השואבה תרפ"ו.

דף מט

(ע"ב) 'אפילו תימא רבי אלעזר אין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו'. מבואר שמצות שריפה המוטלת על הנסכים, אינה גורמת שייחשבו בשל כך כמי שלא נעשתה מצוותם. וכן משמע בסוגיא במעילה לענין דשן, שרק משום שהוצאתו מצרכת בגדי כהונה לכך יש בו מעילה לריו"ח, אבל שריפה ללא בגדי כהונה - אינה גורמת מעילה, וכמו שכתבו התוס' (שם י. ד"ה הכל) לענין בשר שנטמא. ואף אם ננקוט שלרבי אלעזר בר"צ הנסכים טעונים שריפה ביום, כשריפת נותר שממנה היא נלמדת - מכל מקום סובר הגמרא שמוזה שאין צורך בכיהון אין זו 'עבודה'. ועוד הלא אינה חובה אחפצא כשאר שריפת פסולי המוקדשין שהרי אינה נעשית אלא אחת לשבעים שנה, והלא בינתיים כלה חלק מן הנסכים. ואין להקשות מאי שנא מפיגול ונותר בבשר קדשי קדשים כשלא היה לו היתר לכהנים שיש בהם מעילה כדתנן שם, הגם שאין בהם עתה אלא מצות שריפה ובלא כהן - שיש לחלק בין דבר שלא נעשית מצוותו כלל אלא שפקעה ע"י פסול, שכל עוד לא נשרף עדיין הוא בכלל קדשי ה', ובין דבר שנעשית מצוותו ואין בו כעת אלא מצות שריפה. ולפי הגרסה שלפנינו בסוגיא במעילה, לראבר"צ יש מעילה בנסכים כשנקלטו ברצפת השית. ונראה שאותה סוגיא חולקת בנקודה זו וסוברת שמוזה שטעונים שריפה ביום בקדושה, הרי לא נעשית עדיין כל מצוותם.